

Pilot
Beoordelingskader Veehouderij & Gezondheid

Verslag van werksessie Winterswijk

gehouden op 3 december 2014

Ministerie van Economische Zaken

Noord- en Oost-Gelderland

Inhoud

1. Leeswijzer	3
2. Inleiding.....	4
3. Huidige situatie en wens voor de toekomst.....	6
4. Welke gezondheidseffecten zijn belangrijk.....	7
5. Belangrijkste aspecten en argumenten.....	8
6. Welke maatregelen zijn (extra) te nemen	11
7. Dilemma's en wat nog uitzoeken.....	12
8. Conclusies	15
9. Korte terugblik	15
Bijlage 1 Beoordelingskader Veehouderij en gezondheid Winterswijk	16
Bijlage 2 Deelnemerslijst.....	35

Versie: definitief 11 februari 2015

Tekst: Corine te Brake (Verslag), Steven van de Lely (Beoordelingskader)

Foto's: Ronald Maas (ondernemer kippenbedrijf), Linda Roeterink (gemeente Winterswijk)

Advies en redactie: Projectgroep Veehouderij en Gezondheid Winterswijk

1. Leeswijzer

Dit rapport geeft de resultaten weer van een uitgevoerde Pilot waarin het onderwerp Volksgezondheid in de Veehouderij is gebruikt om in dialoog met de omgeving een beoogde bedrijfsuitbreiding van een kippenbedrijf te beschouwen. Dit is gedaan in een werksessie met diverse stakeholders, waarbij ook aspecten als landschap en beleving van het landelijk gebied zijn meegenomen.

Het rapport is opgebouwd uit twee delen. Het verslag geeft inzicht in hoe de discussie is verlopen, welke gezondheidseffecten en argumenten een rol spelen bij de afweging of het bedrijf uitgebreid zou kunnen worden. Hoe is daar rekening mee te houden en welke maatregelen zouden extra genomen kunnen worden om aan bezwaren tegemoet te komen. Wat zijn mogelijke dilemma's en welke zaken dienen nog uitgezocht te worden. Het verslag is een feitelijke weergave van de discussie, zoveel mogelijk zonder een oordeel of advies te geven.

Daarnaast treft u in de vorm van een bijlage het algemene Beoordelingskader Veehouderij en Gezondheid aan, dat nader is ingevuld voor de beoogde situatie in Winterswijk. Op de werksessie van 3 december 2014 is dit ingevulde beoordelingskader besproken met de verschillende betrokken partijen. Het beoordelingskader zet alle aspecten helder op een rij. De discussie over de voor- en nadelen van de uitbreiding van het bedrijf wordt hiermee volledig, helder en gestructureerd weergegeven. Het maakt derhalve een integraal onderdeel van het rapport uit.

Ten aanzien van verspreiding van zoönoses, fijn stof en geur hebben de deskundigen van de afdelingen infectieziektenbestrijding en medische milieukunde van de GGD geconcludeerd dat er in deze specifieke bedrijfssituatie geen sprake is van toename van risico's voor de volksgezondheid bij voorgenomen uitbreiding van het bedrijf. Dit is o.a. toe te schrijven aan de kleinschaligheid en de bedrijfsvoering met hoge gezondheidstatus in het bedrijf.

Ook stellen de deskundigen dat vogelgriep weliswaar hoog pathogeen is maar vooral besmettelijk van vogel op vogel. Het is een dierziekte die niet gemakkelijk kan muteren en als men daarbij geen direct contact met de dieren heeft is er geen risico voor de gezondheid. Dit geldt dus ook voor omwonenden en de schoolgaande kinderen in een in de omgeving gelegen school; zij betreden het bedrijf immers niet.

Op de vraag wat te doen mocht de dierziekte uitbreken zoals recentelijk in Nederland het geval was, wordt gesteld dat in zo'n geval het bevoegd gezag zoals gebruikelijk in overleg met de Gezondheidsdienst(en) een crisisplan opstelt.

Op basis van het ingevulde beoordelingskader en het verslag van de werksessie kan naar de mening van de werkgroep Veehouderij en Gezondheid Winterswijk, door de gemeente Winterswijk een wel overwogen besluit worden genomen over de mogelijke verplaatsing van het bedrijf.

2. Inleiding

Aanleiding

Er is veel maatschappelijke onrust over intensieve veehouderijen of veehouderij die in de nabijheid van woongebieden is gevestigd. De uitbraak van Q-koorts heeft de ongerustheid over gezondheidsrisico's verder versterkt. De Gezondheidsraad heeft op verzoek van de ministeries van VWS, I&M en EZ een advies uitgebracht over de gezondheidsrisico's voor omwonenden van intensieve veehouderijen.

De Gezondheidsraad stelt dat nog niet helemaal bekend is hoe groot de gezondheidsrisico's zijn. De wetenschappelijke basis om landelijke normen of veiligheidsafstanden op te stellen is nog te smal. De Gezondheidsraad adviseert gemeenten om via lokaal maatwerk een beleidsmatige afweging te maken. De raad benadrukt dat deze gebaseerd moet zijn op een dialoog met alle belanghebbenden, waaronder bewoners, veehouders en overheid. Als hulpmiddel hierbij wordt geadviseerd om het Beoordelingskader Gezondheid en Milieu te gebruiken. Het kabinet onderschrijft deze aanbeveling.

Het Beoordelingskader Gezondheid en Milieu is een instrument dat alle aspecten in beeld brengt die belangrijk zijn bij beleidsbeslissingen over milieuproblemen met gezondheidsaspecten. Het gaat daarbij niet alleen om de ernst en omvang van gezondheidsaspecten, maar ook over risicobeleving, de kosten en baten van maatregelen en bijvoorbeeld handhavingsaspecten. Er is in 2013 een algemeen beoordelingskader opgesteld voor veehouderijen, waarin de bestaande (wetenschappelijke) kennis over deze aspecten beschreven is.

De Dienst Landelijk Gebied (DLG), de GGD Noord- en Oost-Gelderland, de provincie Gelderland, LTO-Noord en de ministeries van EZ en VWS willen graag in de praktijk nagaan of het beoordelingskader bruikbaar is om de dialoog met alle belanghebbenden te voeren en besluitvorming over intensieve veehouderijen te ondersteunen. Omdat het om een nieuwe, niet in Nederland toegepaste werkwijze gaat is voor uitvoering van een Pilot besloten. In de gemeente Zevenaar is hiervoor in 2013 een geschikte situatie gevonden en nader uitgewerkt. Met de resultaten én n.a.v. een evaluatie is het beoordelingskader verder geoptimaliseerd. Daarna werd in 2014 in Winterswijk de vergroting van een kippenbedrijf overwogen. Met dit beoordelingskader kan de beoogde situatie gedetailleerd en objectief bekeken worden aan de hand van de aspecten in het beoordelingskader.

De gemeente Winterswijk, de betrokken ondernemer en omwonenden waren bereid om aan de dialoog over het beoordelingskader deel te nemen.

Allereerst is het algemene Beoordelingskader Veehouderijen nader ingevuld voor de situatie in Winterswijk met de tot op dat moment bekende gegevens conform de aanvraag voor bestemmingsplanwijziging zoals bekend bij de gemeente Winterswijk.

Op een werksessie op 3 december 2014 is dit beoordelingskader besproken en verder ingevuld samen met de verschillende belanghebbenden, deskundigen op gebied van RO-zaken en op het gebied van humane en diergezondheid. Het beoordelingskader heeft geholpen bij het helder op een rij zetten van alle aspecten en structureerde de discussie over de voor- en nadelen van de uitbreiding van het bedrijf.

Doel van de werksessie

De werksessie had verschillende doelen:

- Alle informatie die betrekking heeft op de humane gezondheid en die bij de afweging van de uitbreiding van belang is, op tafel krijgen en met elkaar delen en bespreken;
- Met deze informatie het beoordelingskader verder aanvullen;
- Duidelijkheid krijgen over welke gezondheidseffecten belangrijk zijn bij de afweging van de uitbreiding;
- Nagaan of op deze gezondheidseffecten gerichte (extra) maatregelen mogelijk zijn;

- Nagaan welke aspecten uit het beoordelingskader of argumenten een rol spelen bij de afweging over de uitbreiding;
- Nagaan of op deze aspecten gerichte maatregelen mogelijk zijn;
- Duidelijkheid krijgen over waar geen overeenstemming over is en welke zaken nog uitgezocht moeten worden.

Hiermee kan de besluitvorming over de uitbreiding transparanter en beter onderbouwd worden. Hiertoe worden het op de werksessie aangevulde beoordelingskader en een verslag van de werksessie aangeboden aan het gemeentebestuur.

In dit verslag wordt aangegeven over welke punten consensus is, welke dilemma's er zijn en welke zaken nog uitgezocht moeten worden. Aangegeven wordt wat de belangrijkste argumenten zijn in de keuze voor uitbreiding op de locatie en welke extra maatregelen mogelijk te nemen zijn. Op basis van het ingevulde beoordelingskader en het verslag van de werksessie kan het gemeentebestuur een overwogen besluit nemen over de uitbreiding van het bedrijf. Op de werksessie wordt geen advies gegeven om richting te geven aan het besluit over de uitbreiding. De gemeenteraad, die het uiteindelijke besluit neemt, krijgt met het Beoordelingskader en het verslag van de werksessie een beeld van de vele aspecten die rond de uitbreiding spelen, zowel inhoudelijk als qua perceptie van direct betrokkenen.

Werkwijze

Op een informatieavond voor belanghebbenden op 17 november 2014 is een toelichting gegeven op het beoordelingskader en de te houden werksessie. Op deze avond heeft vanuit elke belangengroep een belanghebbenden zich bereid verklaard om deel te nemen aan de werksessie. Op de werksessie van 3 december 2014 waren alle belanghebbenden vertegenwoordigd, alsook de benodigde deskundigheid. Voor een compleet beeld m.b.t. de deelnemers zie tabel in bijlage 1. Vooraf is het algemene beoordelingskader veehouderij en gezondheid, dat ten dele op de situatie in Winterswijk was toegepast, als startnotitie toegestuurd.

De werksessie begon met toelichting op de huidige en de beoogde situatie van het kippenbedrijf Maas. Dit werd gepresenteerd door dhr. Maas zelf, aan de hand van foto's.

I.v.m. de heersende vogelgriep is ervoor gekozen om de werksessie niet te beginnen met een veldbezoek aan het bedrijf.

Hierna werd het doel van de dag en het beoordelingskader toegelicht. Benadrukt werd, dat deelnemers vanuit hun expertise spreken en vanuit hun eigen visie inbreng leveren. Zij spreken niet namens een organisatie en zij vertegenwoordigen geen politiek of wetgevers tijdens de werksessie. Belangrijk is dat open gesproken kan worden en dat alle argumenten uitgewisseld kunnen worden. Er is nog geen besluit genomen over de uitbreiding van het bedrijf. De gemeenteraad zal deze afweging binnenkort maken.

Vervolgens zijn aan de hand van het beoordelingskader de omvang, de ernst en de waardering van de gezondheidseffecten (ochtenddeel) en de maatregelen (middagdeel) voor de beoogde situatie besproken.

De voorlopige resultaten van de dag zijn teruggekoppeld aan de genodigde Winterswijkse politiek.

Aanwezig waren: dhr. Vlam (D66), dhr. Elferdin (CDA), mevr. Elsinghorst-van Dinteren (CDA), mevr. van Harten (Winterswijkse Belang) en dhr. Oonk (Winterswijkse Belang). Wethouder te Gronde zou hierbij ook aanwezig zijn, maar was wegens ziekte afwezig.

Verslag

Met informatie die in de werksessie naar boven is gekomen, is het beoordelingskader verder ingevuld voor de situatie in Winterswijk. Daarnaast is met dit verslag een weergave gegeven van de werksessie: Hoe is de discussie verlopen, welke gezondheidseffecten en argumenten spelen een rol bij de afweging of het bedrijf verplaatst zou moeten worden. Hoe is daar rekening mee te houden of welke maatregelen zouden extra genomen kunnen worden om aan bezwaren tegemoet te kunnen komen. Wat zijn dilemma's en welke zaken dienen nog uitgezocht te worden. Dit verslag is een feitelijke weergave van de discussie, zoveel mogelijk zonder een oordeel te geven.

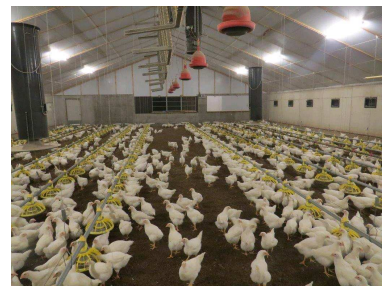
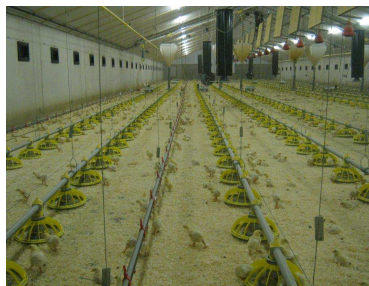
Het ingevulde beoordelingskader en de weergave van het verloop van de werksessie zijn aan elkaar gekoppeld en kunnen niet los van elkaar gezien worden omdat de argumenten voor de afweging gebaseerd zijn op deze feitelijke beschrijving van de huidige en de beoogde situatie.

3. Huidige situatie en wens voor de toekomst

Het huidige bedrijfsgebouw ligt in een reconstructiegebied buiten de bebouwde kom en is een kippenstal (3400 dieren) gevestigd aan de Waliënseweg 3 te Huppel. Het gebouw ligt aan de noordkant van een weg in het buitengebied aan de onderzijde van een esgebied. Aan de oost- en westzijde bevindt zich respectievelijk een melkveebedrijf en een agrarisch rundveebedrijf met recreatieve neventak (boeren-camping). Aan de noordkant ligt op de es het grasland van de naastgelegen melkveehouder. Aan de zuidkant aan de overzijde van de weg staat een kleine landelijk gelegen openbare basisschool. Op 150 meter schuin achter de school staat een varkensbedrijf. Er is op 800- meter een pluimveebedrijf.

Omdat het gaat om vergroting van een bestaand bouwblok, is er een aanvraag voor bestemmingsplanwijziging ingediend. In de aanvraag wordt aangegeven om 34.000 (groot-) ouderdieren van vleeskuikens in opfok te gaan houden op de locatie. Met dit aantal (kleiner dan 40.000 stuks) valt de aanvraag onder de werkingssfeer van het Activiteitenbesluit. Er wordt gestart met de bouw van 1 stal voor 11.333 kippen. De aangevraagde vergunning staat toe dat er op een later moment 2 stallen met elk 11.333 kippen worden bijgebouwd waardoor in totaal 34.000 kippen kunnen worden gehouden.

Voor de bepaling van de omvang van blootstelling en risico's is er in deze werksessie van uitgegaan dat het bedrijf op de huidige locatie 34.000 (groot)ouderdieren van vleeskuikens heeft. Dit aantal is gerelateerd aan het vergunde? emissieplafond voor stikstof.

In de werksessie is duidelijk gemaakt, dat er nog geen besluit over uitbreiding is genomen. De locatie heeft reeds een agrarische bestemming. Om een groter agrarisch bouwperceel mogelijk te maken moet de gemeenteraad een nieuw bestemmingsplan vaststellen.

4. Welke gezondheidseffecten zijn belangrijk

De verschillende gezondheidseffecten zijn besproken. Onder meer de aard van de effecten, de risico's en de mogelijke blootstelling in de huidige en in de nieuwe situatie zijn aan de orde geweest. Vervolgens is aan alle deelnemers gevraagd om per gezondheidseffect aan te geven of ze dit effect als niet belangrijk, belangrijk of erg belangrijk ervaren en daarom vinden dat het moet worden beschouwd in de situatie Waliëneweg 3 te Meddo (Winterwijk). Niet iedereen heeft dit voor elk gezondheidseffect aangegeven, waardoor de totalen per gezondheidseffect niet overal gelijk zijn. Het gaat om het volgende beeld:

Aspecten	Niet belangrijk <0>	Belangrijk <+>	Erg belangrijk <++>
Q-koorts	16	0	0
Vogelgriep	5	10	3
Varkensgriep	15	2	0
MRSA	8	9	1
ESBL	8	10	0
Geur	3	8	8
Fijn stof	3	9	6
Endotoxinen	4	11	2
Geluid*	1	1	1
Emotie algemeen*	-	-	1
Salmonella*	-	-	1**
Landschap*	In algemene zin van belang geacht door alle deelnemers.		

* toegevoegd op basis van inbreng een of meerdere deelnemers

** door 1 persoon specifiek ingebracht, na peiling geeft rest van de deelnemers aan dit aspect niet van belang te vinden na de inhoudelijke uitleg.

De tabel laat zien dat geur en fijn stof verreweg als belangrijkste effecten worden gezien in deze situatie, gevolgd door vogelgriep en endotoxinen.

Het toekomstige bedrijf levert een bijdrage aan de fijn stof concentratie in de omgeving. Datzelfde geldt voor endotoxine alleen daarvan is niet bekend wat de bijdrage is. Om deze redenen worden fijn stof en endotoxine van belang geacht door de deelnemers. Dit geldt ook voor de antibiotica resistente bacteriën MRSA en ESBL, hoewel is uitgelegd dat deze zonder direct contact met de dieren niet tot ziekten bij omwonenden leiden. Aangegeven werd dat hierbij de onzekerheden die er zijn over de risico's een rol spelen.

Q-koorts wordt in de situatie van Huppel weinig of niet van belang geacht, omdat er in de directe omgeving geen geitenbedrijven zijn. Wel zit in de nabije omgeving een varkensbedrijf, maar na de uitleg over overdraagbaarheid van griep bij verschillende diersoorten wordt varkensgriep niet als belangrijk beoordeeld. Over salmonellabesmetting richting naastgelegen veehouder is ook van gedachten gewisseld en hierin was verschil van inzicht. Dit punt wordt verder besproken in hoofdstuk 6: Dilemma's en wat nog uitzoeken.

Vogelgriep is momenteel actueel omdat het heerst in de Nederlandse veehouderij en is een voor de hand liggend thema bij een kippenbedrijf. Specifiek zijn hierover zijn de volgende aspecten besproken:

- In dit specifieke bedrijf achten de aanwezige deskundigen geen risico voor de gezondheid. De kleinschaligheid en hoge gezondheidstatus van het bedrijf zijn hiervoor genoemde redenen. Vogelgriep is een dierziekte. Mutatie van het virus treedt niet gemakkelijk op en als men daarbij geen direct contact met de kippen heeft is er geen gevaar. Dit geldt dus ook voor omwonenden en de en schoolgaande kinderen in een in de omgeving gelegen school; zij betreden het bedrijf immers niet.
- De kippen-intensiteit in dit gebied is en blijft laag.
- Hoog pathogeen betekent ziekmakend besmettelijk voor kippen, niet voor mensen.

- Maatregelen nemen (ontsmetting) ter voorkoming van verspreiding door het land. Dit geldt voor mensen die daadwerkelijk de bedrijven bezoeken.
- Of het virus zich gaat muteren in een vorm die een risico vormt voor mensen weten we niet.
- Gezondheidsstatus of imago van de school is belangrijk. Net zoals bij elke calamiteit zal bij vogelgriep door B&W een actieplan worden opgesteld.

5. Belangrijkste aspecten en argumenten

Uitbreidingslocatie

Aan de uitbreiding van het huidige bouwblok kan op de locatie verschillend invulling worden gegeven. Een cruciale factor die van belang is, is de locatie van het te plaatsen emissiepunt van de nieuwe stal of stallen. Ook wordt verzocht om te overwegen om de uitbreiding op de huiskavel of op een totaal andere locatie plaats te laten vinden. Bedrijven zitten hier erg dicht op elkaar.

Geur

De geurbelasting uit dit bedrijf is in de nieuwe situatie hoger dan dat in de huidige situatie, gemeten aan de voorgevel van gebouwen. De gemiddelde waarde oud = $0,2 \text{ ou}_E/\text{m}^3$ en de gemiddelde waarde nieuw = $1,2 \text{ ou}_E/\text{m}^3$). De waarde in de nieuwe situatie ligt ruim onder de norm van $14 \text{ ou}_E/\text{m}^3$ die als norm geldt voor reconstructiegebied buiten de bebouwde kom.

Rode lijn: $3 \text{ ou}_E/\text{m}^3$

Groene lijn: $8 \text{ ou}_E/\text{m}^3$

Paarse lijn: $14 \text{ ou}_E/\text{m}^3$

Fijn stof.

Het belangrijkste aspect is de plaats van het emissiepunt. De plek waar fijn stof de stal zal verlaten is van invloed op de blootstelling van omwonenden aan fijn stof. In het huidige voorgenomen ontwerp is aangenomen dat het emissiepunt aan de noordzijde van de stal ligt. Dit is vooral van

belang voor de naastgelegen woning van het melkveebedrijf, de naastgelegen boerencamping en de tegenover liggende school. Ondanks dat de het aantal blootgestelden aan fijn stof substantieel is (het aantal schoolkinderen is hierin meegenomen), laten de berekeningen zien dat de mate van fijn stof blootstelling voor de directe omgeving binnen de wettelijke grenswaarde van 40 microgram per kubieke meter ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) valt. De bebouwing van burgerwoningen en de school ligt buiten de fijn stof contour van de bijdrage van het bedrijf. Dit betekent dat de fijn stof bijdrage van het bedrijf, die $1 \mu\text{g}/\text{m}^3$ bedraagt, niet van invloed is op de woonbebouwing en de school. De fijn stof concentratie op de woonbebouwing en de school blijft in de toekomst gelijk aan de achtergrondconcentratie van fijn stof die hier $22 \mu\text{g}/\text{m}^3$ bedraagt. De achtergrondbelasting is in verhouding tot een stedelijk gebied gering te noemen. Als reactie op de stelling dat stedelijke campinggasten worden blootgesteld aan meer fijn stof, wordt gesteld dat de totale hoeveelheid fijn stof beneden de hoeveelheid ligt die gemiddeld in stedelijk gebied wordt aangetroffen. Ook de chemische samenstelling van stedelijke fijn stof is anders dan fijn stof uit stallen. Verder wordt ook benoemd dat in zijn algemeenheid ouderen en kinderen tot kwetsbare groepen behoren als het gaat om fijn stof. Er is weinig onderzoek gedaan naar het effect van fijn stof uit veehouderij op kinderen.

Rode lijn: 21.8 microgram/m³
 Groene lijn: 22.5 microgram/m³
 Paarse lijn: 23.3 microgram/m³

Landschap

Volgens de deelnemers is de landschappelijke inpassing een belangrijk aspect in het uitbreidingsplan. De nieuwe locatie is gelegen tegen de lage kant van een es. Men maakt zich zorgen over of het bedrijf wel ingepast kan worden. Het perceel wordt als 'kleine postzegel' benoemd en men vraagt zich af of de gewenste uitbreiding niet beter ergens anders kan plaatsvinden. Vooral het zicht op de stallen wordt als storend ervaren.

Wellicht heeft het uitzicht ook invloed op de geurbeleving.

De aanwezige landschaps-architect geeft aan, dat er op de locatie versterkende landschapsstructuren zijn te maken, die zowel de economie van het agrarische landelijk gebied laten zien als ook storende elementen enigszins aan het zicht kunnen onttrekken.

Kavelruil

Om ervoor te zorgen dat de stal zo ver mogelijk van de weg geplaatst wordt, is gesproken over een optie om grond te ruilen met naastgelegen melkveebedrijf. Deze optie wordt als realistisch ingeschat onder bepaalde voorwaarden. Die voorwaarden hebben betrekking op specifieke inhoudelijke details van de ruil zoals recht op overbedeling, precieze ligging van de grond en de specifieke locatie van nieuwe beplanting.

Geluid en verkeer

Hinder door geluid wordt door één deelnemer als belangrijk aspect gezien. Lawaai van hanen uit de stal en bulktransporten worden genoemd als verwachte oorzaak van geluidsoverlast. De verwachting is echter, dat transport van en naar het nieuwe bedrijf niet voor veel extra geluid zal zorgen. Het aantal vrachten voer en mest zal niet veel toenemen, alleen per vracht wordt er meer geladen en gelost. Indien een all-in-all-out systeem wordt gehanteerd, waarbij de stal in een keer vol wordt gezet met kuikens, is het transport van kuikens te concentreren op één dag. Geluid van

dieren dat hoorbaar is buiten de stal zal in een nieuwe stal naar verwachting minder zijn dan in de huidige situatie. Ten slotte wordt ten aanzien van de verkeerssituatie het volgende gesteld: de Waliénseweg is geen drukke weg, met uitzondering van de momenten waarop kinderen van en naar school gaan. De verwachting is, dat het transport voor een groter bedrijf geen substantiële toename aan het huidige verkeer op deze weg levert. De verkeerssituatie op de weg wordt wel als aandachtspunt genoemd.

Mest

Genoemd is ook de mestafvoer en de invloed daarvan op de omgeving. De mest wordt als droge mest afgevoerd naar een verbrandingsinstallatie. Dit is relevant met het oog op gezondheidsaspecten. Verspreiding van ziekten door het uitrijden of verwerken van mest is niet aan de orde en dit wijzigt niet. De afvoer van de mest heeft dus geen extra invloed op de omgeving.

6. Welke maatregelen zijn (extra) te nemen

Geurhinder en fijn stof worden als belangrijkste gezondheidsaspecten gezien. Maatregelen, die bovenop de wettelijk voorgeschreven maatregelen genomen kunnen worden om de geurbelasting te verlagen zijn te overwegen, echter zijn deze juridisch niet in dit geval niet op te leggen c.q. af te dwingen of te handhaven.

Het meeste effect op uitstoot van geur en fijn stof heeft de keuze van het luchtwassysteem.

Geurberekeningen voor het bedrijf zijn uitgevoerd met een chemisch luchtwassysteem (RAV-code E3.1). Deze luchtwasser heeft een geurrendement van ca. 40%.

Een biologische luchtwasser (RAV-code E3.2) heeft een geurrendement van 45%. Dit betekent dat de geurconcentratie op een bepaalde plek 10% lager zal zijn als een biologische luchtwasser gebruikt wordt. In principe kan de ondernemer in theorie de zo ontstane ruimte op gebied van geur weer opvullen door het aantal dieren te verhogen. Een feit is echter dat deze luchtwasser minder ammoniak reductie levert. Dit zal betekenen dat het aantal te houden kippen dan omlaag moet of er zullen ammoniak-rechten bijgekocht moeten worden.

De investeringskosten van een chemische luchtwasser zijn circa € 3,95 per dierplaats en die van een biologische luchtwasser circa € 4,25 per dierplaats. De exploitatiekosten van een biologische luchtwasser zijn hoger dan die van chemische.

Handhaving is van belang. Sinds januari 2013 is een elektronisch monitoringssysteem verplicht voor nieuwe luchtwassers. Hiermee kan de ondernemer zelf beter de werking controleren en kan handhaving zeer effectief zijn.

De locatie biedt mogelijkheden om de beoogde nieuwbouw landschappelijk in te passen. Met behulp van een maquette is gezocht naar een optimale positionering van de stal(len). Ten aanzien van de landschappelijke inpassing zijn suggesties over vormgeving gedaan:

- de vormgeving van de gebouwen verdient extra aandacht. Investeer in een goed ontwerp, denk na over kleurstelling en materiaal gebruik e.a.
- locatie: zo ver mogelijk van de weg (Waliëneweg), zodat de visuele hinder vanuit de naastgelegen bedrijfswoning geminimaliseerd wordt. Voor de Camping kan het verder naar achteren situeren ook een visueel nadeel zijn. Ook moet er voor gewaakt worden dat de openheid van de es niet te veel aangetast wordt. Belangrijk om te realiseren dat hier verschillende belangen een rol spelen.
- Beplanting langs de stal met behoud van zicht op de es.
- Keuze van plantmateriaal: passend bij de omgeving (geen coniferen).
- Zicht op de stal: geheel onzichtbaar maken c.q. verbergen achter groen, of een speelse schakering van kleine groen-elementen de stal via doorkijkjes zichtbaar is vanuit de omgeving (economie van het landschap zichtbaar). Dit is een aspect om verder over door te praten.

7. Dilemma's en wat nog uitzoeken

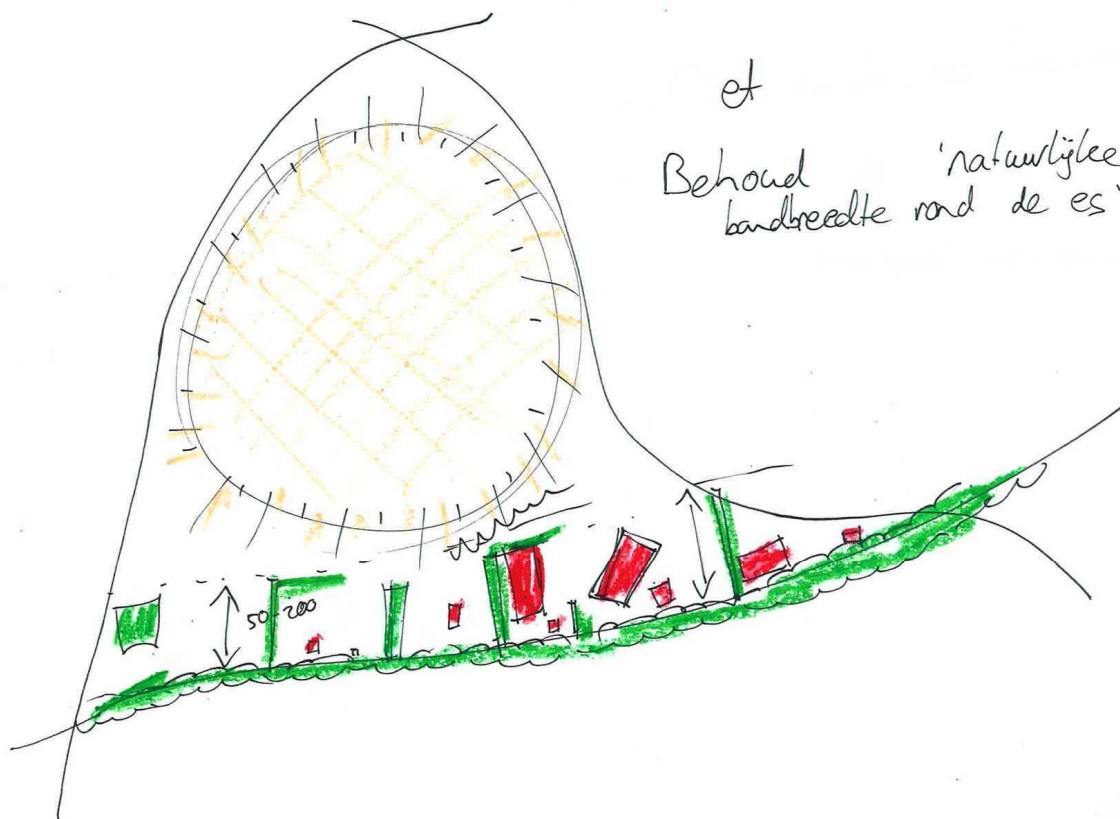
Er zijn nog een aantal zaken onduidelijk. Het verzoek aan de gemeente is om onderstaande zaken nader te (laten) onderzoeken voorafgaand aan besluitvorming.

- De ruimtelijke invulling zoals de maximale omvang ligt niet vast. Er zijn geen voorschriften met betrekking tot diersoorten of dier-aantallen. De gemeente geeft aan dat al deze zaken, mits goed onderbouwd en gemotiveerd, in het bestemmingplan opgenomen kunnen worden. De oppervlakte van het bouwblok, het bebouwingspercentage alsook het aantal dieren en de diersoort kan nog nader ingevuld worden.

- Welke invloed heeft het wijzigen van deze bestemming op de totale productieruimte voor veehouderijen in de omgeving? Wat is de consequentie voor toekomstige verzoeken tot bestemmingsplanwijziging? De gemeente geeft aan dat planologische aspecten, zoals bijvoorbeeld planschade die genoemd wordt door de boerencamping, onderdeel zijn van het RO-proces van de gemeente.

- Het huidige ontwerp is gebaseerd op het bestaande emissieplafond voor ammoniak. Hoewel de ammoniak emissie gelijk blijft, neemt in de beoogde situatie de geurbelasting wel wat toe. Dit komt omdat een luchtwasser primair gemaakt is voor het afvangen van ammoniak. Dat hierbij ook geur- en fijn stof reductie gerealiseerd wordt moet als "bijvangst" worden gezien. Met zeer geurgevoelige objecten zoals een school en een camping in de omgeving is het niet wenselijk om de geur van dit individuele bedrijf op te vullen tot 14 oudeureenheden, mede omdat er in dit gebied nog meer geurbronnen zijn. De vraag is hoe bovenwettelijke maatregelen, die effect hebben op geur, te borgen zijn met behulp van een milieuvergunning, handhaving en bestemmingsplan.
- Over het geluid en de verkeersveiligheid door transport in de huidige en de nieuwe situatie waren ook nog enkele vragen. De verwachting is, dat het transport op de nieuwe locatie niet substantieel bijdraagt aan het totaal aantal vervoersbewegingen op de Walienseweg. De huidige verkeersintensiteit in combinatie met de school, in relatie tot de wegbeplanting, maakt dat de huidige situatie al als heel onveilig wordt gevoeld. Alles wat daar nog extra bij komt wordt als te veel ervaren. Het is aan te raden om de verkeersafwikkeling ter plekke door een deskundige te laten beoordelen.
- De economische betekenis van het nieuwe bedrijf is lastig te bepalen. Is er een maatschappelijke kosten-batenanalyse te maken waarin de economische betekenis en toekomstbestendigheid van het beoogde kippenbedrijf met 34.000 kippen tegen andere economische dragers, bedrijvigheid in de omgeving en andere waarden, afgezet kan worden?

- De invloed van het bedrijf op het landschap moet nog uitgezocht worden. Met het oog op het emissiepunt lijkt het wenselijk de bedrijfsgebouwen wat verder op de es te situeren. In hoeverre dit strijdig is met het behoud van het essenlandschap kan verder worden uitgezocht. Verder is gebleken dat met beplanting veel te winnen is als het gaat om zichtlijnen en beeldkwaliteit. Verder kan beplanting er voor zorgen hinder in de vorm van geur en geluid anders ervaren wordt als de stallen niet of minder zichtbaar zijn.
- Hoe werken de luchtwassers voor kippenbedrijven en hoe schadelijk zijn deze voor milieu en gezondheid? Het verzoek is om hierover informatie te verstrekken.
- Is het werkelijk zo dat salmonellabesmetting niet als reëel risico moet worden gezien? Het zou wenselijk zijn als kan worden bepaald hoe groot de kans is dat er een salmonella besmetting uitbreekt en wat daarvan de gevolgen zijn voor de omgeving. De dierenarts van de melkveehouder heeft hier een andere mening dan de dierenarts van het kippenbedrijf. Dit vraagt om nader onderzoek c.q. afstemming.

8. Conclusies

Er is veel informatie op tafel gekomen, die gedeeld en besproken is. Hiermee is onder andere het beoordelingskader verder aangevuld.

Er is meer inzicht gekomen in de gezondheidseffecten en risico's die bij het bedrijf mogelijk een rol spelen. Als belangrijkste gezondheidseffect wordt duidelijk geurhinder en fijn stof gezien.

Ook vogelgriep en endotoxine, de antibioticaresistente bacterie MRSA en ESBL worden van belang geacht.

Er is meegedacht over mogelijk te nemen maatregelen. Deze waren vooral gericht op geur en fijn stof. Maatregelen, die extra bovenop de wettelijk voorgeschreven maatregelen genomen kunnen worden om de geurbelasting verder te verlagen, zijn te overwegen. Nagegaan zou kunnen worden of en hoe dergelijke maatregelen in een overeenkomst vastgelegd zouden kunnen worden. Als het bedrijf op locatie uitbreidt zijn extra bovenwettelijke maatregelen echter niet verplicht.

Over het algemeen was er een voorkeur voor een zo smal mogelijke stal (bijvoorbeeld liever één lange dan twee stallen naast elkaar). Er zijn hiervoor verschillende argumenten genoemd, maar de afstand tot de naastgelegen bedrijven lijkt hierin doorslaggevend. Ook de mogelijkheid om op een andere locatie dan deze uit te breiden werd met klem geopperd.

Landschappelijke inpassing is een belangrijk aspect. Met behulp van een maquette is hierover meegedacht. Er lijken mogelijkheden te zijn om het bedrijf in te passen.

9. Korte terugblik

Van begin af aan valt op, dat de relatie tussen de bewoners goed is. Men heeft het beste met elkaar voor en neigt naar het delen van lusten en lasten. Men is realistisch en kijkt echter ook goed naar de consequenties voor de eigen bedrijfsvoering en wil daarin het eigen belang wel goed bewaken.

In de werksessie hadden de deelnemers een positieve grondhouding die heeft geleid tot een open en transparante communicatie (naar elkaar kunnen luisteren, kunnen horen wat de ander zegt en bedoelt). Met het beoordelingskader wordt gepoogd op basis van een feitelijke beschrijving van de verschillende aspecten deze af te wegen en te waarderen. De bewoners waren positief over de werksessie. Er is veel informatie op tafel gekomen. Er is nu meer inzicht over de mate van gezondheidsrisico's. De gemeente gaf aan deze resultaten mee te nemen in het besluitvormingsproces van het bestemmingsplan.

Dienst Landelijk Gebied
Ministerie van Economische Zaken

Noord- en Oost-Gelderland

Bijlage 1 Beoordelingskader Veehouderij en gezondheid Winterswijk

Toelichting

In deze bijlage treft u aan: de volledige rapportage Beoordelingskader veehouderij en gezondheid Winterswijk. Het is als zelfstandig document leesbaar en kan beschouwd worden als het ingevulde beoordelingskader voor de bedrijfssituatie in Winterswijk.

Deze rapportage is gebaseerd op het algemene Beoordelingskader Gezondheid en Milieu Intensieve veehouderijen¹.

In de gemeente Winterswijk wordt de bouw van 3 pluimveestallen overwogen. Om de besluitvorming over de vergunningaanvraag transparanter en beter te kunnen onderbouwen is het Beoordelingskader Gezondheid en Milieu voor de situatie in Winterswijk nader ingevuld. Hierbij is het zoveel mogelijk ingevuld voor de huidige en voor de beoogde situatie.

Op een werksessie op 3 december 2014 is dit beoordelingskader in een dialoog met verschillende betrokken partijen besproken. Naar aanleiding van de uitkomsten van die dag is het beoordelingskader aangevuld en is een verslag van de dag geschreven dat integraal onderdeel vormt van deze rapportage. Het beoordelingskader veehouderij is een integrale beoordeling van gezondheidsaspecten die dient ter ondersteuning van de besluitvorming door de gemeente. In het beoordelingskader wordt geen keuze gemaakt; er worden hooguit oplossingsrichtingen aangedragen of punten die nader onderzoek vergen

In het beoordelingskader worden de volgende milieu- en gezondheidsaspecten besproken:

1. Zoönosen: infectieziekten die van dieren op mensen kunnen overgaan en die zich in de omgeving kunnen verspreiden

- Q-koorts
- Influenza (vogelgriep en varkensgriep)
- Salmonella
- Campylobacter
- Psittacosis

2. Antibioticaresistente bacteriën

- MRSA-bacterie (Meticilline-resistente Staphylococcus aureus)
- ESBL –bacterie (Extended spectrum betalactamase producerende bacterie)

3. Geur

4. Fijn stof

5. Endotoxinen

Het beoordelingskader gaat niet in op ammoniak. De gemeten concentraties van de laatste jaren wijzen niet op extra gezondheidsrisico's.

Geluid wordt niet apart besproken. Wel kan het vervoer van en naar het bedrijf tot geluidproblemen leiden. Het zal daarom vooral als neveneffect in het beoordelingskader meegenomen worden.

Gemeente Winterswijk wil meewerken aan een bestemmingsplanwijziging om het nieuwe, verruimde bouwblok vast te stellen dat nodig is voor de realisatie van het initiatief.

Bestemmingsplan buitengebied en vergunning locatie staan in principe geen uitbreiding van bouw van stallen toe zonder ammoniakrechten aan te kopen en het bestemmingsplan van het perceel aan te passen.

---

¹ Beoordelingskader Gezondheid en Milieu Intensieve veehouderijen – T. Fast en R. Nijdam, Fast Advies en Bureau Gezondheid, Milieu & Veiligheid GGD'en Brabant/Zeeland, maart, 2013

Het beoordelingskader draagt bij aan beeldvorming en de vergunning eisen kunnen door de bestemmingsplanwijziging op maat worden vastgesteld. Voorbeeld maximale afstand tussen emissiepunten en kwetsbare bestemmingen, planologisch schuiven met de voorgenomen stallen, eisen voor toepassen luchtwassers etc.

Beschrijving van de situatie

Het huidige bedrijf is gevestigd aan de Waliënseweg 3 te Huppel. Het bedrijf ligt aan de noordkant van een weg in het buitengebied aan de onderzijde van een esgebied. Aan beide zijden is een agrarisch bedrijf en aan de noordkant weide. Aan de zuidkant aan de overzijde van de weg staat een buurtschooltje. Op 150 meter schuin achter de school staat een varkensbedrijf. Er is op 800 meter een pluimveebedrijf.

Er is een aanvraag ingediend om 34.000 (groot)ouderdieren van vleeskuikens in opfok te gaan houden op de lokatie. Met dit aantal (minder dan 40.000 stuks) valt de aanvraag onder de werkingssfeer van het Activiteitenbesluit.

De initiatiefnemer heeft het voornemen 1 stal voor 11.333 kippen te bouwen. In de beschrijving voor de vergunning die aangevraagd wordt is opgenomen dat er op een later moment 2 stallen met elk 11.333 kippen worden bijgebouwd waardoor in totaal 34.000 kippen kunnen worden gehouden. Alleen wanneer de gemeente toestaat dat het bedrijf intensief wordt kan in de toekomst verder worden uitgebreid. Hoe de stallen worden gesitueerd is nog niet bepaald en dit beoordelingskader kan helpen om inzicht te krijgen in de effecten van de situering en formaat van de stallen.

Er is een wet in voorbereiding (2015) die het mogelijk maakt door lokaal beleid dieraantallen in een gebied te reguleren. Er wordt voorspeld dat luchtreinigingstechnieken in de toekomst verbeteren. De inzet hiervan wordt sterk beïnvloed door kosten. Door invulling van het beoordelingskader voor de huidige situatie en de vergelijking met de beoogde situatie kunnen de situaties worden vergeleken. Bij de GGD is niet bekend of er klachten over de huidige locatie zijn.

Voor de bepaling van de omvang van blootstelling en risico's is er van uitgegaan dat het bedrijf op de huidige locatie 3400 (groot)ouderdieren van vleeskuikens heeft.

Nieuwe bedrijf

De beoogde locatie voor het nieuwe bedrijf ligt aan de Waliënseweg 3 in Huppel. Dit terrein is eigendom van de initiatiefnemer. Er is een aanvraag gedaan voor 34.000 (groot)ouderdieren van vleeskuikens. In de gegevens die de initiatiefnemer heeft aangeleverd zijn de pluimveestallen voor de berekening en beoordeling door de Omgevingsdienst Achterhoek voorzien van een chemisch luchtwassysteem met 90% emissiereductie (BWL 2008.08.03;BWL 2013.08). De ondernemer heeft nog niet besloten welk stalsysteem en techniek worden aangelegd. De aanvraag die door de ODA is beoordeeld voorziet in de bouw van 3 stallen met elk 11.333 dieren waarvan er op korte termijn 1 zal worden gerealiseerd met een doorgroeimogelijkheid naar in totaal 3 stallen van hetzelfde type. Een ander stalsysteem zal de emissie van geur en fijnstof beïnvloeden.

Het Beoordelingskader veehouderijen en gezondheid Winterswijk

I Omvang gezondheidseffecten	II Ernst van de gezondheidseffecten	III Waardering van de effecten	IV Mogelijke maatregelen en effectiviteit	V Kosten en baten
I-1 Om welke gezondheidseffecten gaat het	II-1 Welke aandoeningen/klachten noemen omwonenden	III-1 Wordt het gevoel voor veiligheid bedreigd	IV-1 Welke normen en regelgeving zijn er	V-1 Kosten van ziekte bij ongewijzigd beleid
I-2 Hoeveel mensen worden blootgesteld	II-2 Wat zijn de risicogroepen	III-2 Zijn de blootstelling en risico's vrijwillig en beheersbaar	IV-2 Welke maatregelen zijn er mogelijk	V-2 Hoeveel heeft men over voor maatregelen
I-3 Hoeveel mensen worden ziek	II-3 Wanneer en hoe vaak zijn er gezondheidseffecten	III-3 Zijn er andere redenen waarom het als onacceptabel kan worden beschouwd	IV-3 Wat is de effectiviteit van de maatregelen	V-3 Wat zijn de kosten van maatregelen en wie is er voor verantwoordelijk
I-4 Verandert blootstelling of risico's in de toekomst	II-4 Zijn er behandelingsmogelijkheden		IV-4 Welke stakeholders zijn er en welke maatregelen worden bepleit	V-4 Hoe verhoudt zich dat tot andere vormen van gezondheidswinst
I-5 Is gezondheidsrisico boven maximaal toelaatbaar niveau			IV-5 Is er maatschappelijke en politieke druk	V-5/6 Gewenste en ongewenste gevolgen op andere beleidsterreinen
I-6 Hoe zeker is het verband				
I-7 Hoe groot is bijdrage aan het aantal ziektegevallen				

I Omvang van de gezondheidseffecten

I-1 Over welke gezondheidseffecten gaat het?

Algemeen

Veehouderijen kunnen door de uitstoot van fijn stof en (bestanddelen van) micro-organismen met name effecten geven op de luchtwegen. Het is nog niet duidelijk binnen welke afstand of bij welke concentraties deze effecten kunnen optreden.

Astma komt minder vaak voor bij omwonenden van veehouderijbedrijven. Omwonenden van nertsbedrijven hebben wel vaker astma. Omwonenden met astma en COPD hebben vaker infecties van de bovenste luchtwegen en longontsteking dan mensen met astma en COPD in gebieden met minder veehouderijbedrijven. Longontsteking wordt vaker gezien in de nabijheid van intensieve veehouderijen, vooral bij bedrijven met geiten en pluimvee, dat kan worden verklaard door de Q-koorts golf in 2009. Kinderen die wonen in de nabijheid van veehouderijbedrijven hebben, net als kinderen die zijn opgegroeid op een boerderij, vaker eczeem.

Zoönosen

Q-koorts

Q-koorts wordt veroorzaakt door een bacterie (*Coxiella Burnetti*), die verschillende dieren bij zich dragen. Geiten en schapen zijn de belangrijkste besmettingsbron voor de mens.

Een groot deel (60%) van de mensen, dat geïnfecteerd is, is niet ziek. Het andere deel heeft griepachtige klachten en sommigen krijgen longontsteking. Bij een ernstiger verloop begint de ziekte meestal acuut met heftige hoofdpijn en hoge koorts. Meestal geneest acute Q-koorts spontaan na 1 à 2 weken. Bij ongeveer 20% van de geïnfecteerde zieke personen leidt Q-koorts tot ziekenhuisopname. Zelden is er sprake van een dodelijke afloop. Acute Q-koorts kan complicaties geven in de zwangerschap.

Bij 1-3% van de acute Q-koorts patiënten ontwikkelt zich chronische Q-koorts. Klachten kunnen zijn benauwdheid, koorts, transpireren, vermoeidheid, vermageren en een ontsteking aan het hart of bloedvaten. Aan chronische Q-koorts zijn mensen overleden. Deze mensen waren wel allen al zeer ernstig ziek voordat zij Q-koorts kregen.

Circa 25% van alle patiënten krijgt last van het 'post-Q-koortsvermoeidheid' syndroom. Zij hebben na een jaar nog steeds (ernstige) vermoeidheidsklachten. Ook kunnen (nacht)zweeten, hoofdpijn, spier- en gewrichtspijnen, kortademigheid en concentratie- en slaapproblemen voorkomen.

Vogelgriep

Vogelgriep komt vrij algemeen voor bij in het wild levende vogels. Er zijn verschillende subtypes van het vogelgriepvirus. Deze kunnen laag of hoog pathogeen (ziekmakend) zijn voor de mens. Er is een risico dat als laagpathogeen virus in een groot koppel pluimvee binnenkomt het zich snel verspreidt en dan verandert in een hoogpathogeen (ernstig ziekmakend) virus. Dit kan leiden tot (ernstige) infecties bij mensen. In 2003 is er op deze manier in Nederland een uitbraak ontstaan van een voor pluimvee erg besmettelijk subtype (H7N7) van vogelgriep (Meijdam en van Dam, 2011). Op dit moment komt er geen hoogpathogene vogelgriep voor. Milde infecties kunnen lichte griepklachten en/of een lichte oogontsteking veroorzaken. Deze symptomen verdwijnen meestal na 2 tot 7 dagen, uitgezonderd de hoestklachten. Ernstige infecties kunnen leiden tot hoge koorts, longontsteking, uitval van de functie van organen en overlijden.

Infecties zijn vooral een beroepsrisico met name bij bestrijders bij een uitbraak. Infecties door hoogpathogeen virus zijn zeldzaam, zelfs bij intensief contact. Er is nauwelijks overdracht van het virus van mens op mens. Is dit wel het geval dan kan het virus zich snel verspreiden onder mensen. Griepvirussen kunnen snel veranderen

(muteren). Door menging van menselijke griep-, varkensgriep- en vogelgriepvirussen kan een nieuwe variant ontstaan, die wel van mens op mens overdraagbaar is. De kans op vermenging van varkens- en vogelgriepvirussen is in de Nederlandse praktijk klein.

Varkensgriep

Er zijn ook verschillende subtypes van het varkensgriepvirus. Een laag pathogeen virus kan door mutaties hoogpathogeen voor de mens worden. Tot nu toe komt alleen het laagpathogene virus voor. Dit geeft in het algemeen geen ernstige klachten. Infecties komen alleen voor bij mensen die intensief contact hebben met de besmette varkens. Er is nog geen overdracht van mens tot mens. Varkens zijn gevoelig voor zowel vogelgriepvirussen als varkens- en menselijke griepvirussen. Daarom worden zij gezien als mengvat waarin nieuwe griepvirussen kunnen ontstaan als er insleep is van vogelgriepvirussen. Er is een kleine kans dat door mutaties deze overdracht mogelijk wordt.

Salmonella

Salmonella is een bacterie die aanwezig kan zijn in de verschillende soorten pluimvee. Een Salmonellabesmetting, met name met Salmonella enteritidis (S.e.), kan bij zeer jonge kuikens ernstige ziekteverschijnselen en zelfs sterfte veroorzaken. Oudere dieren blijven na besmetting vaak symptoomloze dragers (besmet zonder ziekteverschijnselen). De belangrijkste reden om Salmonella bij pluimvee te bestrijden is de ziekte die de bacterie bij de mens veroorzaakt, bijvoorbeeld na consumptie van besmette eieren of besmet (en onvoldoende verhit) vlees.

Buikkrampen, misselijkheid, braken en diarree beginnen 6 tot 72 uur na inname van besmet voedsel of water.

Campylobacter

Een groot gedeelte van de infecties met *Campylobacter spp.* leidt niet tot ziekte. Indien ziekteverschijnselen optreden zijn deze het gevolg van ontsteking van delen van de darmen. Infecties met *Campylobacter spp.* veroorzaken een ontsteking van de darmen frequent met buikpijn en bloed bij de ontlasting. Ongeveer een derde van de patiënten heeft voorafgaand een griepachtig ziektebeeld met koorts, hoofdpijn en spierpijn. Buikkrampen, diarree en misselijkheid met braken beginnen gemiddeld drie dagen na inname van besmet voedsel of water.

Psittacosis of papagaaienziekte

C. psittaci is wijd verspreid onder vogels, maar precieze, recente, gegevens over de situatie in Nederland ontbreken. De bacterie wordt door besmette vogels, met of zonder ziekteverschijnselen, uitgescheiden in alle lichaamsvochten (slijm, traanvocht, mest, snot). Buiten het dier kan de bacterie vrij lang overleven. Infectieuze bacteriën zitten daardoor ook in bijvoorbeeld het voliërezand. Via lucht en stofdeeltjes verplaatsen de bacteriën zich en worden door andere vogels of de mens ingeademd. Onder omstandigheden van stress (bijvoorbeeld door transport of wanneer er (te)veel vogels bij elkaar in een hok zitten) worden er meer bacteriën uitgescheiden.

Mensen lopen het meeste risico zich te besmetten wanneer zij intensief contact met vogels hebben, zoals vogelkwekers, personeel van dierenwinkels en pluimveehouders. Symptomen variëren van vrijwel niets, een lichte verkoudheid, tot grieperige verschijnselen (langdurig hoge koorts, rillerigheid, hoofd- en spierpijn), ernstige longontsteking en zelfs complicaties als leverproblemen of ontsteking van de hartspier. Bij ouderen kan de ziekte, indien onbehandeld, zelfs tot de dood leiden.

Veespecifieke MRSA- bacteriën (Meticilline-resistente Staphylococcus aureus)

Veespecifieke MRSA-bacteriën zijn niet gevoelig voor meticilline en de meeste andere antibiotica. Deze bacterie kan voorkomen bij varkens, vleeskalveren, vleeskuikens, melkkoeien en paarden. Veel, tot wel 70% van de veehouders, dragen deze bacterie bij zich. Het dragerschap onder familieleden van de veehouders is veel lager. Mensen die deze bacteriën bij zich dragen zijn meestal niet ziek. Bij verminderde weerstand of pas

geopereerde patiënten zijn infecties (zweren, abscessen) mogelijk, die dan moeilijker te behandelen zijn. In zeldzame gevallen kan bloedvergiftiging, botinfectie of longontsteking ontstaan. Er is nu nog slechte overdracht van mens tot mens.

ESBL-bacterie (Extended spectrum beta-lactamase producerende bacterie)

ESBL-bacteriën produceren een enzym, dat bepaalde antibiotica onwerkzaam kan maken. Deze bacteriën komen o.a. bij vleeskuikens voor. Het zijn gewone darmbacteriën, die gemuteerd zijn, maar bij gezonde mensen onschadelijk zijn. Deze bacteriën vormen vooral in ziekenhuizen en verpleeghuizen een probleem. Bij heel jonge en oude mensen met een gestoord immuunsysteem kunnen ze soms ernstige urineweg- of bloedbaaninfecties veroorzaken. ESBL-bacteriën kunnen o.a. via voedsel op de mens overgedragen worden. De verspreiding van de ESBL via de voedselketen en door direct contact met dieren, is nog maar zelden aangetoond. Uit een pilot onderzoek onder pluimveehouders zijn er aanwijzingen dat direct contact met dieren een rol speelt. Het is nog onduidelijk of omwonenden worden blootgesteld aan ESBL-producerende bacteriën

Geur

Geur kan verschillende gezondheidseffecten veroorzaken. Als de geur als onaangenaam of bedreigend wordt ervaren kan er (ernstige) hinder ontstaan. Ook kan er dan stress ontstaan. Dit kan resulteren in stress-gerelateerde gezondheidsklachten, zoals hoofdpijn, benauwdheid of misselijkheid. Daarnaast kan geur leiden tot een verstoring van activiteiten of gedrag, zoals het ramen sluiten, niet graag buiten zijn, bezoek niet graag uitnodigen of mensen komen niet graag op bezoek, minder diep ademen of het indienen van klachten.

Fijn stof

Bij pluimveestallen komt meer fijn stof vrij dan bij varkensbedrijven. Hoe kleiner de stofdeeltjes hoe dieper ze in de longen door kunnen dringen en hoe schadelijker ze zijn. In vergelijking met het fijn stof van verkeer, bestaat het fijn stof van veehouderijen veel meer uit de grovere deeltjes. Effecten op hart- en vaatsysteem en vroegtijdige sterfte hangen vooral samen met het fijn stof van verkeer en worden minder verwacht bij stof van veehouderijen. Het fijn stof van veehouderijen bevat wel veel meer biologische componenten, bijvoorbeeld (delen van) bacteriën. Hierdoor zijn effecten als een toename van luchtwegklachten en luchtwegontstekingen mogelijk.

Endotoxinen

Endotoxinen zijn bestanddelen van de celwand van bacteriën, die kunnen voorkomen in fijn stof. Uit onderzoek bij werknemers, die aan hoge concentraties waren blootgesteld blijkt, dat gezondheidseffecten kunnen zijn een ontsteking van luchtwegen, droge hoest, kortademigheid, koorts, chronische bronchitis en vermindering van de longfunctie.

De Gezondheidsraad heeft een voorlopige advieswaarde afgeleid van 30 EU/m³. In Nederland wordt onderzocht of een norm voor Endotoxine uit stallen kan worden ingevoerd.

I-2 Hoeveel mensen worden blootgesteld door de bijdrage van de situatie?

	Huidige situatie	Nieuwe situatie
Zoönosen	Onder normale omstandigheden zijn de microbiële risico's waarschijnlijk beperkt. Zo nu en dan doen zich uitbraken voor van nieuwe zoönosen die een bedreiging kunnen vormen voor de gezondheid. De kans op zo'n uitbraak is echter moeilijk te bepalen. Infectieziekten bij dieren die effecten hebben op mensen zijn slecht te voorspellen. Het aantal mensen dat kan worden blootgesteld of ziek wordt is hierdoor niet goed te voorspellen.	
Q-koorts	Door pluimvee wordt geen Q-koorts overgedragen.	
Vogelgriep	Laag pathogene ² vogelgriep komt vrij algemeen voor bij in het wild levende vogels. Pluimvee is gevoelig voor een groot aantal subtypes van het vogelgriepvirus. De kans dat het vogelgriepvirus zich verspreid van een besmet naar een ander pluimveebedrijf neemt snel af naarmate de bedrijven verder uit elkaar liggen. De kans, dat het overgedragen wordt is klein als er minder dan 2,9 pluimveebedrijven per km ² zijn. Bij een minimale afstand van 1 km tussen bedrijven ligt de maximale bedrijfsdichtheid ruim onder deze 'kritische dichtheid'. Hoewel de kans klein wordt geacht, is er een kans dat door vermenging van vogelgriep- en varkensgriepvirussen een van mens op mens overdraagbaar virus ontstaat. Uit voorzorg wordt wel afgeraden om zowel grotere aantallen varkens als pluimvee op één bedrijf te huisvesten. Varkens zijn minder gevoelig voor het vogelgriepvirus en voor een varkens- en een pluimveebedrijf kan een hogere dichtheid en kleinere onderlinge minimale afstand aangehouden worden dan voor pluimveebedrijven onderling. Het risico op blootstelling van omwonenden aan het vogelgriepvirus is niet bekend, maar zal door de dun dunbevolkte omgeving van de stal bij een uitbraak van vogelgriep erg laag zijn.	
	De afstand tot het dichtstbijzijnde pluimveebedrijf is 800 meter.	De afstand tot het dichtstbijzijnde pluimveebedrijf is 800 meter.
Varkensgriep	Risico op blootstelling aan en geïnfecteerd worden door het varkensgriepvirus is gering en niet in een getal uit te drukken.	Risico op blootstelling aan en geïnfecteerd worden door het varkensgriepvirus is gering en niet in een getal uit te drukken.
Salmonella	Er is vanuit het bedrijf geen blootstelling aan salmonella.	Er is vanuit het bedrijf geen blootstelling aan salmonella.
Campylobacter	Er is vanuit het bedrijf geen blootstelling aan campylobacter.	Er is vanuit het bedrijf geen blootstelling aan campylobacter.
Psttacosis	Omdat psittacosis via direct contact met producten van vogels wordt overgedragen lijkt de kans op besmetting van omwonenden van stallen onwaarschijnlijk.	Omdat psittacosis via direct contact met producten van vogels wordt overgedragen lijkt de kans op besmetting van omwonenden van stallen onwaarschijnlijk.
Veespecifieke MRSA	De veespecifieke MRSA bacterie wordt vaker en in hogere concentraties in de lucht teruggevonden binnen 1.000 m. rond veehouderijbedrijven. 7% van vleeskuikens is volgens de NVWA besmet met MRSA.	
	Of deze concentraties besmetting kunnen veroorzaken is niet bekend en wordt momenteel onderzocht MRSA wordt voor zover bekend alleen via direct contact met dieren	Of deze concentraties besmetting kunnen veroorzaken is niet bekend en wordt momenteel onderzocht MRSA wordt voor zover bekend alleen via direct contact met dieren overgedragen.

² Laag pathogeen betekent milde ziekteverschijnselen

	overgedragen.	
ESBL	Het is door gebrek aan wetenschappelijk onderzoek nog onduidelijk of omwonenden worden blootgesteld aan ESBL-producerende bacteriën.	
Geur	Er zijn 9 adressen waarvan 1 school met 150 leerlingen binnen de 250 meter contour.	Er zijn 9 adressen waarvan 1 school met 150 leerlingen binnen de 250 meter contour.
Fijn stof	Geen gegevens	175 mensen grotendeels kinderen kunnen worden blootgesteld aan 1-2 ug/m³ extra door de aanwezigheid van de stallen. Onderstaande afbeelding verbeeldt de contouren voor fijn stof (PM₁₀) als gevolg van het uitbreidingsplan (berekening uitgevoerd met ISL3a Versie 2014-1). De grootste contour komt daarbij overeen met een waarde van 22 microgram/m³. De kleinste contour komt overeen met een waarde van 23 microgram/m³. De contour die overeenkomt met de wettelijke grenswaarde van 40 microgram/m³ is zo klein dat deze niet in beeld te brengen is.
		Onderstaande afbeelding verbeeldt de contouren voor de bijdrage aan fijn stof (PM₁₀) die het bedrijf als gevolg van het uitbreidingsplan levert ten opzichte van de achtergrondbelasting. De grootste contour komt overeen met een bijdrage van 1 microgram/m³, de kleinste contour met een bijdrage van 2 microgram/m³.
Endotoxinen	Onbekend	Onbekend.

I-3 Hoeveel mensen worden ziek of krijgen klachten?

	Huidige situatie	Nieuwe situatie																																
Q-koorts	Geen	Geen																																
Vogelgriep	Geen. Alleen bij uitbraak zeer kleine kans op besmetting.	Geen. Alleen bij uitbraak zeer kleine kans op besmetting.																																
VeespecifiekeMRSA	Geen. MRSA wordt alleen bij direct dier contact overgedragen.	Geen. MRSA wordt alleen bij direct dier contact overgedragen.																																
ESBL	Onbekend	Onbekend																																
Geur	Voor de schatting van het aantal gehinderden is uitgegaan van het bij I-2 bepaalde aantal woningen en een huishoudensgrootte van 2,5 personen per woning (CBS buurtgegevens 2011). 9 adressen binnen de 250 meter contour waarvan 1 school met 150 leerlingen.	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Geurbelasting (ou_E/m³)</th> <th>% hinder</th> <th>Aantal personen</th> <th>Aantal gehinderden</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1 – 2</td> <td>9</td> <td>15(+150)</td> <td>1(+14)</td> </tr> <tr> <td>2 – 3</td> <td>13</td> <td>1</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>3 – 4</td> <td>17</td> <td>2</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>4 – 5</td> <td>20</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>5 – 6</td> <td>23</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>6 - 7</td> <td>25</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Totaal</td> <td></td> <td>18(+150)</td> <td>1(+15)</td> </tr> </tbody> </table>	Geurbelasting (ou _E /m ³)	% hinder	Aantal personen	Aantal gehinderden	1 – 2	9	15(+150)	1(+14)	2 – 3	13	1	0	3 – 4	17	2	0	4 – 5	20	0	0	5 – 6	23	0	0	6 - 7	25	0	0	Totaal		18(+150)	1(+15)
Geurbelasting (ou _E /m ³)	% hinder	Aantal personen	Aantal gehinderden																															
1 – 2	9	15(+150)	1(+14)																															
2 – 3	13	1	0																															
3 – 4	17	2	0																															
4 – 5	20	0	0																															
5 – 6	23	0	0																															
6 - 7	25	0	0																															
Totaal		18(+150)	1(+15)																															
Fijn stof	Onbekend	175 mensen grotendeels kinderen. Kunnen worden blootgesteld aan 1-2 ug/m ³ extra door de aanwezigheid van de stallen. Er is geen duidelijkheid over blootstelling en effecten.																																
Endotoxinen	Niet bekend	Niet bekend weinig wetenschappelijke informatie																																

I-4 Veranderen blootstelling of risico's in de toekomst?

In de autonome ontwikkeling zal door strenger antibioticatoezicht het gebruik en daardoor blootstelling aan antibiotica afnemen. Mogelijk zal in de toekomst duidelijkheid komen over de rol die fijn stof uit de veehouderij speelt voor omwonenden. Het is onduidelijk of de verhouding tussen biologische bedrijven en klassieke bedrijven verandert.

I-5 Ligt het gezondheidsrisico boven maximaal toelaatbaar risico?

Alleen voor endotoxinen is een voorlopige gezondheidskundige advieswaarde van 30 EU/m³ opgesteld. Er wordt landelijk onderzocht of deze normering ingevoerd wordt in vergunningverlening. We verwachten niet dat deze norm in de toekomst overschreden wordt.

De wettelijke grenswaarde voor fijn stof (PM10) worden gehaald maar voor de gezondheidseffecten van fijn stof bestaat geen drempelwaarde. Dit betekent dat gezondheidseffecten van fijn stof ook onder de wettelijke grenswaarde mogelijk zijn. Fijnstof uit stallen heeft een andere samenstelling dan fijnstof uit verkeersbronnen of industrie. De samenstelling van fijnstof uit stallen is groeter waardoor het minder diep in de longen doordringt. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat verkeersgerelateerd fijnstof doordat het opgenomen kan worden in de bloedbaan ernstiger is. Hierover is echter nog veel onzeker en is onderzoek gewenst.

I-6 Hoe zeker is het verband?

Algemeen

Intensieve veehouderijen kunnen door de uitstoot van fijn stof en (bestanddelen van) micro-organismen met name effecten geven op de luchtwegen. Het is nog niet duidelijk binnen welke afstand of bij welke concentraties deze effecten kunnen optreden.

Zoönosen

Q-koorts komt onder kippen niet voor.

Vogelgriep

Er is onzekerheid over het ontstaan van een voor mensen hoogpathogene en van mens op mens overdraagbare variant van het vogelgriepvirus.

Salmonella . De kans op besmetting vanuit stallen naar omwonenden is nihil.

Campylobacter De kans op besmetting vanuit stallen naar omwonenden is nihil.

Psittacosis

De ziekte is niet overdraagbaar tussen mensen, maar alleen van dier op mens. Gezondheidseffecten worden alleen verwacht bij mensen die met de kippen werken.

Veespecifieke MRSA- bacteriën (Meticilline-resistente Staphylococcus aureus) Onvoldoende gegevens

ESBL-bacterie (Extended spectrum betalactamase producerende bacterie) Onvoldoende gegevens

Geur

Er wordt een algemene relatie gebruikt voor de berekening van hinder door de geurbelasting. Een bepaalde geurbelasting zal op de ene locatie meer hinder geven dan op een andere locatie, omdat de hoeveelheid hinder niet alleen afhangt van de hoeveelheid geur, maar ook van de situatie en bijvoorbeeld de diersoort. Een kwantitatieve relatie tussen de geurbelasting en stress-gerelateerde gezondheidseffecten en verstoring van activiteiten en gedrag is nog niet bekend.

Fijn stof

Er is nog geen dosis-effect relatie voor het fijn stof dat van veehouderijbedrijven afkomstig is bekend. Het wettelijk toetsingskader is gebaseerd op fijn stof uit verkeer en industrie.

Endotoxinen

Er is redelijk veel onderzoek gedaan naar blootstelling van werknemers, waaronder mensen die in stallen werken. Bij hoge concentraties, die in stallen voorkomen, zijn zonder uitzondering chronische effecten op de longfunctie gevonden die gepaard gaan met luchtwegklachten. Het is nog niet duidelijk wat de risico's zijn op deze gezondheidseffecten bij omwonenden die aan veel lagere concentraties zijn blootgesteld.

I-7 Hoe groot is de bijdrage aan het aantal ziektegevallen?

Geen gegevens en niet af te leiden. Voor wonen en leven in de buurt van stallen en krijgen van een zoönose is in Nederland alleen voor Q-koorts een relatie aangetoond. In betreffende situatie is Q-koorts niet relevant.

II Ernst van de gezondheidseffecten

II-1 Welke klachten of aandoeningen noemen omwonenden?

Geurhinder door mesten aan de zuidzijde van de school.

II-2 Wat zijn risicogroepen?

MSRA: mensen met verminderde weerstand die intensief met varkens werken en patiënten in het ziekenhuis.

ESBL: patiënten in ziekenhuizen en ouderen in verpleeghuizen.

Geur: algemene bevolking;

Fijnstof en endotoxinen: ouderen, personen met al bestaande luchtweg- of hartaandoeningen en kinderen.

II-3 Wanneer en hoe vaak treden de gezondheidseffecten op?

MRSA en ESBL: incidenteel, in perioden met sterk verminderde weerstand in het ziekenhuis of verpleeghuis.

Geur: dagelijks mogelijk.

Fijnstof en endotoxinen: korte termijn effecten dagelijks mogelijk, langere termijn effecten incidenteel.

II-4 Welke behandelingsmogelijkheden zijn er?

MRSA: bij MRSA-dragers, die geen infectie hebben, kan een chloorhexidine-zeepoplossing en neuszalf worden gebruikt om de MRSA-bacteriën van de huid en het slijmvlies te verwijderen. MRSA-infecties worden behandeld met speciale antibiotica, o.a. afhankelijk van het type MRSA;

ESBL: een ESBL infectie is beperkt met antibiotica te bestrijden;

Geur: communicatie over de geursituatie, b.v. afspraken over het uitrijden van mest

Fijnstof en endotoxinen: medicijnen, antibioticumkuur.

III Waardering van de gezondheidseffecten

III-1 Wordt het gevoel van veiligheid bedreigd?

Huidige situatie	Nieuwe situatie
onbekend	Bij chemische luchtwassers wordt zwavelzuur, een giftige stof, gebruikt. Het is voor een deel van de deelnemers aan de werksessie niet duidelijk of dit via de lucht in de omgeving komt. Volgens de milieukundig adviseur wordt zwavelzuur via het watergordijn afgevangen en nadat het zich heeft gebonden aan ammoniak afgevoerd via het spuiwater. Het komt dus niet in de lucht buiten de stallen.

III-2 Zijn de blootstelling en risico's vrijwillig en beheersbaar?

Omwonenden hebben weinig invloed op de ontwikkeling. Er bestaat wel de wettelijke mogelijkheid om inspraakreacties te geven op vergunningaanvragen van bedrijven en bij procedures rondom bestemmingsplannen van LOG's en buitengebieden. Echter in de milieuwetgeving zitten behalve voor de geur van individuele bedrijven, weinig handvaten om de bedreigende aspecten zoals de cumulatie van geur, de (microbiologische) samenstelling van fijn stof of de infectieziektendruk te toetsen.

III-3 Zijn er andere redenen waarom het risico als onacceptabel kan worden beschouwd?

Huidige situatie	Nieuwe situatie
Niet bekend	Niet bekend

IV Noodzaak, mogelijkheden en effectiviteit van maatregelen

IV-1 Welke normen of voorschriften zijn er?

Het milieuspoor

Sinds 1 januari 2013 vallen veel intensieve veehouderijen onder het Activiteitenbesluit. Zij hoeven dan geen vergunning meer aan te vragen, maar moeten wel voldoen aan de normen van de Wet geurhinder en veehouderij (Wgv). Er kan wel toestemming van het bevoegd gezag nodig zijn voordat gestart kan worden met de activiteiten. Er moet dan een 'Omgevingsvergunning Beperkte Milieutoets (OBM) voor fijn stof gedaan worden. Er moet dan beoordeeld worden of de intensieve veehouderij niet in betekende mate bijdraagt aan de fijn stofconcentratie (PM₁₀). Dit houdt in, dat de concentratie maximaal met 3% van de jaargemiddelde concentratie mag toenemen. Dit komt overeen met 1,2 µg/m³. **Als een bedrijf wel in betekende mate bijdraagt moet worden getoetst of wordt voldaan aan de grenswaarden van de Wet Luchtkwaliteit. De grenswaarde voor fijn stof waaraan getoetst moet worden is naast de jaargemiddelde grenswaarde van 40 µg/m³ fijn stof ook de daggemiddelde grenswaarde van 50 µg/m³, die maximaal 35 dagen per jaar mag worden overschreden.**

Nagaan welke normen en voorschriften er zijn voor de huidige en de nieuwe situatie.

Algemeen: Omgevingsvergunning: Wet geurhinder en veehouderij.
Omgevingsvergunning Beperkte Milieutoets (OBM), OBM-fijnstof, OBM-m.e.r.
Activiteitenbesluit.

Q-koorts: Aangifteplichtig, bestrijdingsplicht, vaccinatieplicht voor alle melkgeiten en -schapen en geiten en schapen op bedrijven met publieksfunctie.

Vogelgriep: Aangifteplichtig en bestrijdingsplichtig.

Salmonella: Niet aangifteplichtig tenzij bij cluster van meer dan 2 mensen.

Campylobacter: Niet aangifteplichtig tenzij cluster van meer dan 2 mensen.

Psittacosis: Meldingsplichtig bij mensen en dieren.

MRSA: MRSA-richtlijn voor ziekenhuizen en verpleeghuizen, Antibioticareductie doelstellingen van de landelijke overheid.

Fijn stof: Wet Luchtkwaliteit en Besluit en Regeling "Niet in betekende mate bijdragen (NIBM)", Regeling Beoordeling Luchtkwaliteit en grenswaarden voor PM₁₀ en PM_{2,5}.

Geur: Wet Geurhinder en veehouderij (WGV) met toegestane geurbelasting en bandbreedte voor (niet)concentratiegebieden en binnen/buiten-bebouwde kom. 50%-regeling. De gemeente Winterswijk heeft geen eigen geurbeleid vastgesteld waardoor getoetst wordt aan de WGV en de eisen die in het activiteitenbesluit staan.

De geurnormen zijn als volgt:

- binnen de bebouwde kom: 3 ou_E/m³
- buiten de bebouwde kom: 14 ou_E/m³

Mogelijk endotoxine normering in de toekomst.

IKB richtlijnen.

Ruimtelijk spoor:

Wet geurhinder veehouderijen.

Bestemmingsplan buitengebied gemeente Winterswijk.

Bouwblokgroote in de wet op de ruimtelijke ordening.

Omgevingsvisie Provincie Gelderland. 3 - 4 regel.

IV-2/3 Welke maatregelen zijn mogelijk en wat is de effectiviteit?

Zoönosen algemeen	Zoönosen
Binnenhuisvesting van de dieren	Om Salmonella en campylobacter besmettingen te voorkomen is goede hygiëne, in de breedste zin, van het grootste belang. Maatregelen tegen de insleep van Salmonella's helpen ook tegen allerlei andere kiemen.
Professionele expertise/ dierenarts bij stalontwerp	Essentieel zijn zaken als ongediertebestrijding, weren van onnodig bezoek, bedrijfskleding en -schoeisel per stal voor iedereen die toch naar binnen moet, goed reinigen en ontsmetten (ook de silo's en rondom de stallen) tussen de rondes en het starten met koppels van onverdachte herkomst. Voor extra bescherming tegen verschillende dierziektes is vaccinatie in de opfok mogelijk, zowel bij leghennen als bij vermeerderingsdieren.
Gesloten bedrijfsvoering: minder insleep	3. All-in/All-out.
Microbiologische eisen aan dieren en voer	4.(groot)ouderdieren: hoge kiemvrij-eisen. Salmonellavrije houderij eisen.
Toepassing dier-specifieke hygiëne en/of IKB-voorschriften	5. Door wegvallen van productschappen niet geheel duidelijk.
Minimaal gebruik antibiotica	6. bedrijfsbeleid en wettelijke eisen.
Goed opgeleid, vakbekwaam personeel	7. aandachtspunt is aanleg en het onderhoud van het luchtwassysteem.
Vroegtijdig herkenningssysteem dierziekten en infectieziekten werknemers	8. Er is in de Nederlandse pluimveesector sector goede monitoring en streng beleid centraal geregeld mede uit bedrijfseconomische belangen.
Geen activiteiten gericht op fysieke interactie met de bevolking in de directe omgeving	9. Het gesloten bedrijf zal geen bezoekers in de stallen bij de dieren toelaten zonder stringente bescherming.
Geen mest uit rijden op het land	10. kippenmest wordt naar verbrandingsovens in Moerdijk afgevoerd.
Kleinere bedrijfsgrootte of compartimentering	11. Groter bedrijf: Meer risico: - bij open bedrijfsvoering meer dieren van verschillende bedrijven gemengd: kans op introductie micro-organismen hoger. - kans dat gebruik antibiotica toeneemt. - groter risico op verspreiding binnen bedrijf door meer indirect contact (1 personeelslid verantwoordelijk voor grotere groep dieren) . - gevoelige populatie is groter: virussen kunnen langer circuleren, kans op mutaties groter. - bij uitbraak is bestrijding omvangrijker (ruimen).

Dichtheid pluimveebedrijven <2,9 per km². Afstand tussen pluimveebedrijven minimaal 1 km. Kleinere minimumafstand tot varkenshouderij. Vliegenwering evt. pilot starten	- bij uitbraak is risico op verspreiding naar buiten via besmette mest of voedsel groter. Minder risico: - gesloten keten mogelijk: minder nieuwe dieren, minder kans op micro-organismen. - compartimentering mogelijk. - vaste contracten met 1 voerleverancier mogelijk, kwaliteitseisen aan voer te stellen. - gemakkelijker te investeren in nieuwe technologieën. - minder transportbewegingen en in- en uitsleep mogelijk. 12. Er staat binnen de contour van 1 km. 1 pluimvee bedrijf op 800 meter afstand. Het dichtstbijzijnde varkensbedrijf staat op 150 meter. De bedrijfsvoering van de bedrijven is gescheiden waardoor de kans op overdracht nihil wordt geacht. 13. Vliegenwering evt. pilot starten
Geur Vermindering aantal dieren Aangepaste stalinrichting Luchtwassers Een actief handhavingsbeleid luchtwassers, elektronisch monitoringssystemen. "Good housekeeping" Verhoging en verticale uitstroomopening; hogere uitstroomsnelheid Communicatie over geursituatie en maatregelen Klachtenanalyse	Geur 1. Effectief (halvering zorgt in principe voor halvering geuremissie). 2. Keuze is door ondernemer nog niet gemaakt. 3. Regeling geurhinder en veehouderij: - Chemische wasser 30 – 40% - Biologische wasser 45% - Gecombineerde wasser 70 - 80% - veel storingen; niet altijd ingeschakeld - goed gebruik en toezicht zijn belangrijk - elektronisch monitoringssysteem sinds 1/1/2013 verplicht voor nieuwe luchtwassers; voor bestaande over 3 jaar. - Praktijk: rendementen variëren sterk, liggen gemiddeld onder in regeling opgenomen rendementen. Keuze door ondernemer nog niet gemaakt. 4. Handhavingsonderzoek: 74% luchtwassers voldoet niet aan voorschriften; elektronisch monitoringssysteem zal effectief zijn en is bij nieuwe stallen verplicht. 5. Tijdige mestafvoer vermindert geuroverlast, gesloten stal verhindert emissie van ammoniak. Gesloten voeropslag voorkomt geurhinder en besmetting. Aandacht transport en overslag. 6. Verhoging met factor 2: geurconcentratie op gegeven afstand 2x zo laag. 7. Geurhinder is naast de geurbelasting o.a. afhankelijk van een negatieve attitude, de verwachting dat de geur zal toenemen en bezorgdheid of angst. Open en actieve communicatie over de geursituatie, volksgezondheidsaspecten en maatregelen kan geurhinder doen afnemen. 8. Door klachtenanalyse wordt duidelijk wat mensen als hinderlijk ervaren en zijn gericht maatregelen mogelijk.
Fijn stof en endotoxinen Vermindering aantal dieren	Fijn stof en endotoxinen Effectief (halvering zorgt in principe voor een halvering van emissie)

Aangepaste stalinrichting Aanpassing van voer (bijv. meer vloeibaar) Mest: eerder verversen, indroging voorkomen, sproeien met water Geen mest uitrijden op het land Gesloten en hygiënische bedrijfsvoering Luchtwassers Ventilatie-uitlaat verhogen (en verticaal uitstromen) Een actief handhavingsbeleid luchtwassers, elektronische monitoringssystemen.	2. - Aangepast strooisel: 19% PM_{2,5} vleeskuikens, geen reductie bij leghennen, geen reductie PM₁₀ - Aanpassing lichtschema's: 10% PM₁₀ leghennen, geen effect bij vleeskuikens - biofilter: 80% - oliefilm drukleidingen: 54% - waterwassysteem: 33% - droogfilterwand: 40% - Ionisatiefilter: 57% - Ionisatiesysteem negatieve coronadraden: 49% - warmtewisselaar: 13 – 31% 3. Mogelijk 10 – 20% reductie bij varkens 4. Olie vernevelen: 30 – 80% reductie bij varkens en pluimvee 5. Alleen bij gedroogde pluimveemest of andere vaste mest effectief 6. Schonere stallen: 10 – 20% reductie (varkens) 7. Luchtwassers: Chemische wasser 35% Biologische wasser 60 - 75% (korte-lange verblijftijd) Gecombineerde wasser 80% (alleen beschikbaar voor varkens) Waterwasser: 30% - stabiliteit proces slecht; veel verstopping - praktijk: sterk variërende rendement - controle en handhaving onvoldoende om werking te waarborgen; elektronisch monitoringssysteem vanaf 1/1/2013 verplicht voor nieuwe, over 3 jaar voor bestaande luchtwassers. 8. Effectief. 9. Actief handhavingsbeleid, elektronisch monitoringssysteem Handhavingsonderzoek: bijna driekwart luchtwassers voldoet niet aan voorschriften; elektronisch monitoringssysteem zal effectief zijn.
Algemeen Vergroten van de afstand tot woonkernen. Begrenzing (maximaal x ha) van een LOG vaststellen Begrenzing van de uitbreiding van veehouderijen in de extensiveringsgebieden Begrenzing (maximaal x ha) van een bouwblok in een verwevingsgebied Maximale grootte van de inrichting vaststellen Verbod op nieuwbouw Gezondheid meenemen in vroeg	1. Huppel en Hengel hebben geen kern maar bestaan uit verspreide bebouwing en afstand tot rand van bebouwing Winterswijk is meer dan 1 km. 2. niet van toepassing. Gebied is verwevingsgebied. LOG ligt > 10km. van plangebied. 3. Locatie ligt in verwevingsgebied. In het geldende bestemmingsplan buitengebied van Winterswijk is de max. uitbreiding in oppervlakte begrensd tot 1HA. 4. Met 3 stallen voor 34.000 dieren is het ontwikkelplafond uit oogpunt van de gemeente bereikt. 5. Niet van toepassing. 6. Niet van toepassing

stadium vergunningverlening, handhaving, bestemmingsplannen en structuurvisie.	7. Het beoordelingskader wordt uitgevoerd. Plannen worden gepubliceerd.

IV-4 Stakeholders en bepleite maatregelen?

GGD Nederland doet de volgende aanbevelingen:

Bij nieuwbouw en planontwikkeling een minimale afstand van 250 meter aanhouden tussen een intensieve veehouderij en gevoelige bestemmingen. Bij innovatieve planvorming kan er reden zijn om een meer specifieke risicobeoordeling te maken.

Binnen de afstand van 250 – 1000 meter tussen een LOG of bedrijf tot een woonkern of lintbebouwing bij vergunningverlening een aanvullende gezondheidskundige risicobeoordeling uitvoeren. In het advies bedrijfsspecifieke kenmerken zoals diersoort, bouwtype (open/gesloten stal) ligging, windrichting en andere ruimtelijke ordeningsaspecten meewegen.

Advies beoordelingskader toe te passen wordt overwogen maar is nog niet vastgelegd in beleid.

Advies bedrijfsvoering af te stemmen om belasting van milieucomponenten en microbiologische risico's te minimaliseren.

Op dit moment hanteert de GGD in het Informatieblad veehouderij en gezondheid voor haar advies aan gemeenten veelal uit voorzorgsprincipe een afstand van 250 meter als generieke afstandsmaat vanaf de nieuwe veehouderijlocatie tot kwetsbare bestemmingen. Door uitvoering van Pilots wordt o.a. op basis van het instrument 'Beoordelingskader' een concrete situatie nader uitgewerkt en ingevuld. Waar 250 meter tussen nieuwe veehouderijen en kwetsbare bestemmingen planologisch niet haalbaar is kan het beoordelingskader helpen om gezondheid bestuurlijk goed mee te wegen en hiermee maatwerk te leveren.

De Gezondheidsraad stelt:

- Er is niet bekend tot op welke afstand mensen verhoogde gezondheidsrisico's lopen. In het geval van Q-koorts kan het om afstanden tot wel vijf kilometer gaan.
- Om aan de ongerustheid van omwonenden tegemoet te komen, is het nuttig en nodig om minimumafstanden te hanteren die aan de uitstoot zijn gerelateerd en niet alleen op geurbelasting gebaseerd zijn.
- Deze afstanden zouden via lokaal maatwerk met het Beoordelingskader Gezondheid en Milieu vastgesteld kunnen worden. Een dialoog tussen belanghebbenden en deskundigen kan uitkomst bieden in dit complexe vraagstuk.
- Uitstoot van deeltjes en geur moet teruggedrongen worden.
- Er is blijvende aandacht nodig voor nieuwe vormen van bedrijfsvoering en bedrijfshygiëne.

LTO stelt:

LTO vindt het belangrijk dat de land- en tuinbouw een maatschappelijk gewaardeerde sector is en blijft. LTO vindt dat er bij uitbreiding van intensieve veehouderij agrarisch bedrijf een goede afweging plaatsvindt tussen het bedrijfsbelang en het belang van de omgeving. Overlast in welk opzicht dan ook moet zoveel mogelijk worden beperkt. Het is belangrijk dat de agrarisch ondernemer rekening houdt met de wensen en meningen in zijn omgeving. LTO beveelt aan dat de ondernemer in overleg treedt met zijn omgeving. De agrarisch ondernemer houdt zich aan de wettelijke eisen, maar kan extra maatregelen nemen om de gezondheidsstatus van zijn bedrijf te verhogen. Daarmee vermindert hij besmettingsrisico's naar omwonenden. Het is goed om deze mogelijkheden met de omgeving te bespreken en dit aspect op te nemen in het beoordelingskader.

Provincie:

De provincie heeft volksgezondheid in haar omgevingsvisie in relatie tot landbouw en veehouderij opgenomen. Het initiatief is alleen door een bestemmingsplanwijziging met instemming van de gemeenteraad mogelijk.

IV-5 Is er maatschappelijke en politieke druk?

Betrokken omwonenden hebben kenbaar gemaakt geïnformeerd te willen worden over de ontwikkeling. Er is onduidelijkheid over verworven rechten en afmetingen bestaande bouwblok.

Mogelijk zijn ouders van kinderen van de school onvoldoende geïnformeerd over het voornemen.

Er is een landelijke discussie rond verduurzaming van de veehouderij in het algemeen. Het is niet duidelijk of dit lokaal een rol speelt.

Tijdens de uitvoering van het beoordelingskader zijn maatregelen ter voorkomen van verspreiding van vogelgriep van kracht. Bij omwonenden kan dit gegeven onrust geven. Er is momenteel geen feitelijk risico op besmetting van mensen.

Tijdens de werksessie is bij de meeste aanwezigen bezorgdheid over vogelgriep afgenomen.

V Kosten en baten

V-1 Wat zijn de kosten van ziekte bij ongewijzigd beleid?

Niet bekend

V-2 Hoeveel heeft men over voor maatregelen?

Niet bekend

V-3 Wat zijn de kosten voor maatregelen en wie is verantwoordelijk?

Luchtwassers		
	Investing (€)	Exploitatie (€/jaar)
Biologische luchtwasser (70%) Per dierplaats	418000 37	16900 15
Chemische luchtwasser (70%) Per dierplaats	PM	PM
Chemische luchtwasser (90%) Per dierplaats	PM	PM
Combiwasser (85%) Per dierplaats	PM	PM
Elektronisch monitoringssysteem		
	Meerkosten (€)	Opmerkingen
Luchtwassers		
Nieuwe luchtwassers	3.500	
Bestaande luchtwassers	3.500 - 7.000	Geschat, sterk afhankelijk van de installatie en de ouderdom er van

Verplaatsing: ?

V-4 Hoe verhoudt zich dat tot andere vormen van gezondheidswinst?

Niet van toepassing.

V-5/6 Gewenste / ongewenste gevolgen op andere beleidsterreinen?

	Huidige situatie	Nieuwe situatie
Landschap	Rommelige situatie met kleinschalige enkele oudere stal met asbestdak.	Mogelijke plaatsing van de stallen in lengterichting achterelkaar heeft effect op landschap. In lokaal Beleid wordt geadviseerd compact naast elkaar te bouwen.
Verkeer/transport Geluid/PM10	Landbouwverkeer op smalle weg tussen eiken die vlak aan de weg liggen.	Druk van vrachtauto's op de Waliëneweg neemt toe. Aandachtspunt ivm kinderen school. Er is een langgekoesterde wens om ivm de verkeersveiligheid van fietsers een nieuw fietspad aan te leggen achter de school.
Innovatie	Geen	Mogelijk door innovatief stalsysteem
Dierenwelzijn	Niet bekend	Geen gegevens
Energie	Niet bekend	Geen gegevens
Recreatie	Agrarische camping op adres naast initiatiefnemer aan zijde van het initiatief	Buurman heeft een agrarische camping. Bij uitbreiding kan hinder door geur en verlies van een deel van het uitzicht toenemen.
Woningbouw		Er zijn geen woningbouwplannen in het gebied. In de particuliere sector zijn binnen de invloedssfeer van het initiatief individuele plannen die nog onvoldoende concreet zijn.

Bijlage 2 Deelnemerslijst

GGD-NOG	Steven	van der Lelie	Adviseur medische milieukunde
GGD-Gelderland Midden	Rik	van de Weerd	Arts Medische Milieukunde / Toxicoloog
GGD-NOG	Robbert	Verkooijen	Arts/Adviseur
GGD-NOG	Arie	Kraaijeveld	Arts Infectieziektebestrijding
DLG	Hans	Jolink	Medewerker grondzaken / Landbouwspecialist
DLG	Corine	te Brake	Medewerker inrichting / Projectleider
DLG	Janneke	Blijdorp	Procesmanager / procesbegeleider
Provincie Gelderland	Henk	Ter Horst	Programmaleider Land en Tuinbouw
Gem. Winterswijk	Arie	Schoemaker	Beleidsmedewerker
Gem. Winterswijk	Linda	Roeterink	Juridisch beleidsmedewerker
Gem. Winterswijk	Gert	De Lange	Beleidsmedewerker Ecologie en Landschap
ODA	Mark	Daalwijk	Adviseur milieuzonering, externe veiligheid en lucht
Dierenartsenpraktijk Achterhoek	Peter	Wijnen	Dierenarts
Alterra	Inge	Vleemingh	Landschapsontwerper
LTO Noord	Tjerk	Elzinga	Senior Adviseur
Initiatiefnemer	Ronald	Maas	Pluimveehouder
Belanghebbende	Berti	Piepers	Agrariër en campinghouder
Belanghebbende	Stefan	Te Selle	namens te Brummelstroete
Belanghebbende	Wim	Te Brummelstroete	Melkveehouder
Belanghebbende	Erik	Wassink	Varkenshouder
Belanghebbende	Winny	Heezen	Ouder van schoolkind
Belanghebbende	Henk	Prinsen	Huppel Henxels Belang
Belanghebbende	Jan	Knuivers	Schooldirecteur

Dienst Landelijk Gebied
Ministerie van Economische Zaken

Noord- en Oost-Gelderland

